

1884. november 16-án váltotta meg a halál. Így ért véget a szabadságharc és az emigráció egyik leg-érdekesebb, igen tevékeny tagjának, világvándoraink legvakmerőbb, tragikus alakjának élete.

Életművét sem kora, sem az utókor nem méltatta kellőképpen. Eredeti célját, amiért életét áldozta, a magyarság őshazáját nem érte el, akár Körösi Csoma Sándor, de ennek érdekében „kénytelen” volt „mellékesen” körülutazni a Földet. Ez viszont nem is tudatosodott benne, de kortársai és az utókorban sem. Pedig ő az első magyar, aki ezt megtette, sőt többet is, mert kb. 70 ezer km-t utazva járta be a világot, és ilyen nagy utat előtte magányosan senki sem kísérelt meg. Ez az ő nagy érdeme — szerintünk, ugyanis ő ezt minden bizonnyal nem tartaná érdemnek! Körösi Csoma szintén mást valószínűtlen meg, mint amit akart, de ő fel volt erre készülve. Berzenczey viszont, mivel körülményei folytán a politikában nem tudott sikereket elérni, óriási akaratát ebben a nagy utazásban élte ki. Felkészültség hiányában viszont, mint laikus utazó tudományos eredményeket nem érhetett el, ehelyett véghezvitte egy majd emberfeletti, még ma is tiszteletre méltó nagy vállalkozást, és ez semmiképpen nem kisebbíti jelentőségét. Végül is, amiként Körösi Csoma Sándor nem jutott el a Himaláján túl, a „jugarok” országába, Berzenczey Lászlónak sem sikerült a „hung maulók” földjére lépni. Ez csak Lóczy Lajosnak sikerült Széchenyi Béla expedíciójával.

Dr. Csiky Gábor

A debreceni agrár-oktatás

1. Debrecen felsőoktatási intézményei közül az egyik legrégebbi hagyománnyal a mezőgazdasági szakoktatás rendelkezik. 1968-ban ünnepelte centenáriumát, és az elmúlt esztendőben volt nyolcvan esztendeje, hogy akadémiai rangot kapott a Debreceni Agrártudományi Egyetem jogelődje, a Gazdasági Tanintézet. Az 1906. augusztus 30-án életbe lépett 72.445/IV.A. FM rendelet emelte felsőfokú rangra a mezőgazdasági szakemberképzést — a már meglévő magyaróvári mellett — Debrecenben, Kassán, Keszthelyen és Kolozsvárott. Itt ildomos megemlíteni azt is, hogy 1845-ben nyitotta meg kapuit a *zeleméri* földművesiskola, melynek alapítása Karap Sándor és *Diószeghy Sámuel* nevéhez fűződik. Jóllehet, itt csak alsó fokú képzés folyt, s az 1848/49-es évek harci cselekményeinek esett áldozatul.

Mi tette indokoltá, hogy Debrecen a mezőgazdasági oktatás egyik központjává váljon? Ennek hátterében az húzódott meg, hogy a város, mint település, megfelelő rangot vívott ki magának: már a XVIII. században az ország legnépesebb városa, ugyanakkor gazdasági életében a mezőgazdaság — különösen a XIX. század második felétől — meghatározó szerepet játszik. Sűrűtőleg hatott az is, hogy a *Tessedik Sámuel* alapította szarvasi Practico Oeconomicum Institutum 1779—1806-ig működött, s utána a Tiszántúlon nem volt megfelelő otthona a mezőgazdasági oktatásnak. A hazai közvélemény mellett, főként az OMGE ösztönözte a szakképzés fejlesztését. De Debrecen városa is hajlandóságot mutatott arra, hogy „falain” belül létrejöjjön egy oktatási intézmény.

Az intézet 1883-ig a mai Bem téri kórház egyik épületszárnyában kezdte meg működését. De hamarosan kinőtte a szűk keretet, s 1883-ban átköltözött a Fűvészkert utcai telken létesített épületbe, amit 1901-ig használtak, amíg *Pallagon* föl nem épült az 1949-igothont adó oktatási központ.

Ha végigtekintünk a debreceni agrár-oktatás több mint 120 éves történetén, szembeötlő az a szerep, melyet vállalt az intézmény a szakemberképzés, az agrárfejlődést segítő kutatások és a napi termelési problémák megoldásához nyújtott tanácsadói terén.

2. Egy oktatási intézményben folyó munka színvonalát már az is fémjelzi, hogy mennyi időt fordítanak a képzésre. Az alapítástól alig telt el egy évtized, s bevezették a hároméves kurzusokat. Ezzel párhuzamosan előírták, hogy az elsőévesek az első tanévben a gazdasági gyakorlat minél alaposabb elsajátítására, az erre fordítandó időt a *Pallagon* lévő *tangazdaságban* töltsék le. Az oktatás lényegét foglalják össze a következő sorok: „A mai idők alapos gazdasági felkészültséget igényelnek. A gazdálkodás minden ágára kiterjedő, mélyreható tudományos kiképzésre van a gazdának szüksége. Úgy a *termelőtechnikai*, valamint az *üzleti* ismeretek teljes kimélyítést kívánunk . . . gazdaságainkat jól is kell *szervezni* . . . az okokat és azok hatásait elbírálni tudó gazdát jóval kevesebb meglepetés ér . . .”

Az akadémiai rang odaítélésével az FM enyhíteni próbálta Magyaróvár túlszűfoltóságát, valamint a szakképzétség színvonalát kívánta emelni, s egyöntetűvé tenni. Az a hallgató nyert főlvételt, aki középszintű érettségi bizonyítvánnyal rendelkezett, ugyanakkor az oktatás első évét a tangazdaságban kellett eltöltenie. A gyakorlati oktatás egységesítésével *Darányi Ignác* a képzés gyenge pontjait igyekezett főlészámolni. A féléves vizsgarendszert kollokvium és szigorlat váltotta föl. Végbizonyítvány helyett oklevelet kaptak a végzett hallgatók.

Az oktatott tantárgyak 10 főcsoportba tartoztak, melyek a következők: természetrajz, természettan-vegyszer-tan, műszaki ismeret, növénytermelés, állattenyésztés, állatorvostan, üzemtan, közgazdasági és jogi ismeretek, erdészet, egyéb (kertészet, szőlőművelés, kihalatok tenyésztése). Ez a tanterv lényegében nem változott 1944-ig. Az oktatásba szervesen illeszkedtek a különböző gyakorlati foglalkozások, amelyek magukba foglalták az ún. alapozó tárgyakat, az alkalmazott mezőgazdasági ismereteket, s a tényleges mezőgazdasági termelés elsajátításához szükséges „fogásokat”. Az akadémiai rangra emelt intézmény iránt országosan megnőtt az érdeklődés, ami az egyre *színvonalasabbá* váló oktatói munkának tulajdonítható. Évről évre növekedett a hallgatóság létszáma, s az ország legtávolabbi részeiből is jöttek Debrecenbe tanulni. 1911-ben már hét tanári katedrája volt az intézménynek, úgymint: növénytermelési, föld- és ásványtani,

vegytan és gazdasági technológiai, gazdasági üzemtani, talajtani, fizikai, s gazdasági gyakorlati tanszék. Az 1920-as évek elején kikristályosodik azon oktatási elképzelés, amely körvonalazza az akadémiai képzés célját: „... a középiskolai tanulmányaikat befejezett ifjaknak, akik a mezőgazdaság terén magasabb szakképzettséget nyerni törekednek, úgy az erre szükséges tudományos alap, valamint a gyakorlati ismeretek megszerzésére alkalmat szolgáltatson”.

Az egyes tanszék felszereltsége a kor kívánalmainak megfelelt. A tudományos elmélyülést szolgálta az akadémia könyvtára is. Ennek állománya 1909-ben csaknem 7 ezer kötetből állt. *Kerpely Kálmán* — a későbbi igazgató — összeállította a könyvek címgjegyzékét. Ebből kitűnik, hogy minden jelentős hazai szakkönyv a tanári kar és a hallgatók rendelkezésére állt. De nem hiányzott a külföldi — elsősorban német — szakirodalom sem.

A gyakorlati gazdálkodás elsajátításának terepe a *tangazdaság* volt. Debrecen városa a tanintézet alapításakor 400 kh földet adományozott, ami még további 200 kh bérleménnyel gyarapodott. A tangazdaság *gépi felszereltsége* — mivel az oktatást szolgálta — jóval kedvezőbb volt, mint más hasonló nagyságú termelőüzemé. Rendelkeztek cseplőgéppel, jó néhány különböző típusú vetőgéppel, arató- és fűkaszával, valamint egyéb talajművelő kézi és gépi eszközzel.

Hasonló volt a helyzet az *állattenyésztésben* is. Már az 1870-es években a tangazdaság *mintaszerű* alföldi gazdaság hírében állott. Ebben jelentős szerepe volt *Rottler Józsefnek*, aki 1876—1885 között vezette a gazdaságot. Dunántúlról, Tolnából került az Alföldre, ahol maga is gazdálkodott. Debrecenből a fogarasi m. kir. ménésbirtok igazgatójává nevezték ki. *Fia, ifj. Rottler József*, szintén eltöltött három évet a gazdaságban 1887-1890 között. A tangazdaság végső formáját az 1901-es kitelepítéskor érte el.

Az 1910-es évek környékén 18 kettős ökörfogat és 5 kettős lőfogat adta az igaerőt, így minden fogatra 20,6 kh megmunkálása esik. A szántóföldi termelés fő növényei: rozs, burgonya, búza, kukorica, zab, árpa, dohány, valamint a fontosabb takarmánynövények voltak. Hetes vetésforgóval dolgoztak, amiből a kalászosokra 42,7%, a takarmánynövényekre, kapásokra 46,9%, a zöldtrágyára 3,9%, a kereskedelmi növényekre 1,0%, s egyébre 5,5% esett. A termésátlagok is jelzik, hogy jól gazdálkodó mezőgazdasági üzemről van szó.

Az *állattenyésztés* elsősorban az oktatás céljait szolgálta, így létszámban csekély. A belterjes állattartás megvalósítását jelzi, hogy — anélkül, hogy az igaerőben mellőznék a magyar szürke marhát — német és osztrák fajtákat hoznak be, majd holland lapály fajtát is. 1887-ben bekerült ide is a szimmentáli marha, de két év múlva felszámolták a tenyészetet. 1889-től újra a magyar szürke mellett tették le a voksot, tervebe véve, hogy egy tejelékenyebb törzset alakítsanak ki. Az 1900-as évek első évtizedének közepén bonyhádi fajtát vásároltak. A fajták körüli bizonytalanság jól beillik az országos képbe. A lótenyésztésben a gazdaság igazodott az Debrecen és környéke tenyészirányához, a nónius fajtára alapozva. Rendszeres kapcsolatot tartottak fenn Mezőhegyessel, s a Degenfeld-féle uradalommal. Vegyes képet mutatott a juhállomány is. A kereszteszések követték az országos tenyészirány változását, de a viszonylag sok fajta az oktatás érdekeit is szolgálta. A sertéstartásban az ún. szőke mangalica fajta játszotta a főszerepet. Itt kell kiemelni *Rácz Mihály* nevét, aki akadémiai tanárként munkálkodott e fajta korszerűsítésében.

Külön haszonként áll a hallgatók rendelkezésére, ahol a gyümölcs- és zöldségtermesztéssel ismerkedhettek meg. Az üvegházak, melegházak az előhajtást szolgálták. A gyümölcsösben körte, alma, szilva, őszibarack és kajszli virított. A fasorok közé törpefákat ültettek, sőt hároméves forgóban számocát is. A faiskolában csonthéjas magoncokat neveltek. Az akadémia szőlőjét 1899-ben telepítették, de területe nem érte el a 10 kh-t. Zömében borszőlőt termesztettek. A szőlőterületen minden művelési mód előfordult, a kopasz fejműveléstől a magas lugasig.

Észtetikai élményt nyújtott az intézmény épülete előtt létesített *park*. Csaknem 10 kh területet vett igénybe, és körülölelte az újonnan átadott épületömböt. Az angolpark leglátványosabb része a főépület előtti rozárium volt, 200-nál több rózsafajtával.

Az akadémia *tangazdaságának* jövedelmi viszonyait hátrányosan befolyásolta a „sokféleség”. Ez megmutatkozott a *tiszta jövedelem* nagyságában is. Az intézmény állami költségvetésből gazdálkodott, de bevételeinek bizonyos részét be kellett fizetnie az állami kincstárba. A nagyarányú építkezések — itt működik ma a *Balásházy János Mezőgazdasági Szakközépiskola* —, az épületek amortizációja, nagyban megnövelte a gazdálkodás általános költségeit.

3. Nehéz különválasztani a mezőgazdasági oktatást és kutatást, különösen az 1868—1898 közötti időszakban. De amikor már kialakult a kísérletügyi országos hálózata, akkor is megmaradt a szoros kapcsolat a különböző államok és az oktatási intézmények között. A *Debreceni Vegykísérleti Állomás* bizonyos értelemben megelőzi a magyaróvárit, mert már 1869-től működött a gazdasági tanintézet keretein belül, *Vedrődy Viktor* kémia tanár kezdeményezésére, egészen 1894-ig. Csak ekkor vált „hivatalossá”, s kapta az állami támogatást. Az ország *második* legfogalmasabb állomásává nőtte ki magát. A szoros kapcsolatra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a vegytani tanszék és az intézet gazdasági ügyeit is együtt kezelték. *Nyíredy Jenő* (1899—1901), *Széll László* (1901—1912), *Adorján József* (1900—1905), *Müller Ottó* (1906-tól) — az akadémia tanárai — vezeti az intézményt a jelzett időszakban. A legnagyobb „karriert” a *Dohánytermelési Kísérleti Állomás* futotta be. Létrehozása *Kerpely Kálmán* nevéhez fűződik. Személyében nemzetközileg ismert tudós-tanár állt az intézet élén, amellyel betöltötte a gazdasági akadémia igazgatói posztját is.

Debrecen már 1853-tól rendelkezik meteorológiai adatsorokkal. E munkát *Tamássy Károly* gyógyszerész kezdte el. 1874-től a tanintézet vette át a följegyzések vezetését, ami hosszú ideig a gazdasági akadémia feladatkörébe tartozott.

Pallag hatása — az oktatás és kutatás erre följogosította — nyomon követhető már abban is, hogy 1892-ben *gazdasági tanácsadó bizottság* létesül, ennek feladata a Tiszától keletre eső régió gazdálkodásának szakmai irányítása.

Rövid írásunkkal egy nagy múltú intézmény történetének *határkövet* jelentő eseményére kívántuk a figyelmet főlhívni, amely jelentősen hozzájárulhat hagyományaink alaposabb megismeréséhez, s a jelen tüzetesebb megértéséhez.

Dr. Surányi Béla

Irodalom. A debreceni agrár-felsőoktatás 100 éve. Szerk.: Komoróczy György Bp. 1968. — Csiki László: Mezőgazdasági szakoktatásunk kialakulása, fejlődése és mai helyzete. Bp. 1943. — Varga Gyula: Debrecen kézműpara és a mezőgazdaság kapcsolata. Db. 1983. Kand. ért. tézisei. — Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Szerk.: Balás Árpád. M.óvár, 1897. — Szász Gábor: Az agrár-felsőoktatás egyik fellegvára: a Debreceni Agrártudományi Egyetem. Gazdálkodás, 1985. 2. sz. 70—73. old. — A Debreceni m. kir. Gazdasági Akadémia ismertetője. Szerk.: Juhos Lajos. Db. 1937. — Debreceni m. kir. Gazdasági Akadémia ismertetése. Szerk.: Kerpely Kálmán. Db. 1909. — A Debreceni m. kir. Gazdasági Akadémia tanári és tisztikarának, valamint hallgatóinak névjegyzéke az 1907—1908. tanévben. Db. 1907. — A Debreceni m. kir. Gazdasági Tanintézet könyvtárának címjegyzéke az 1896. évig. Szerk.: Kerpely Kálmán. Db. 1898. — Szűcs Mihály: Debrecen szabad királyi város mezőgazdaságának jelenlegi állapota. Db. 1882. — Balogh István: Debrecen mezőgazdálkodása a XVI. századtól az első világháborúig. Debreceni Szemle, 1985. 1. sz. 14—16. old. — Fehér György: A mezőgazdasági kísérletügy kialakulása Magyarországon (1869—1914). Bp. 1982.

A magyar föld tudós kutatója: dr. Szádeczky Gyula

Kolozsvárott, a Görögtemplom utcában áll még a ház, melyben lakott, a Házsongárdi temetőben pedig, ahol hamvai pihennek, obeliszkjén csak ennyi található:

*Szádecsei és Kardosfalvi
Szádeczky-Kardoss Gyula
egyetemi tanár, geológus
1860—1935*

Ha kollégáimtól, vagy fiatal geográfusoktól kérdezősködöm, még itt, Erdélyben is alig hallottak róla, pedig egyiknek-másiknak tanára dr. Szádeczky Gyula által nevelt tudósnemzedék keze alól került ki.

Az egyetemen én is keveset hallhattam róla, de otthon annál többször került szóba a Bihar-hegység, a Gyalui havasok, az Erdélyi-medence, Verespatak ásványércceinek kutatója, a sztolnai andezittelérek, az Erdélyi Érchegység eruptív kőzeteinek, az Egres-vidéki gipsz- és barnaszételepek, Erdély nyugati hegyeinek lábánál húzódó kőzetek ipari felhasználásával foglalkozó tudós professzor. Ma már azon kevesek közé tartozom, akik személyesen ismerhették nemes emberi vonásait, s mint gyermek, nemcsak a meglett férfi mintaképét, de a megítélt családi elbeszélésekből a kutató eszményképét is benne vélte megismerni.

1860. december 27-én született Pusztafaluban, Abaúj-Torna vármegyében. Középiskoláit a sárospataki református kollégiumban kezdte és a szepesiglói állami főgimnáziumban fejezte be. Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán végezte, mint természetrajz-vegytan szakos tanárjelölt 1878—1882-ben. A katonai szolgálat letöltése után dr. Szabó József professzor mellett működött gyakornokként, majd tanársegéd lett a budapesti egyetem ásvány- és kőzettani intézetében. 1883-ban középiskolai tanári oklevelet, 1887-ben pedig „summa cum laude” bölcsészdoktori címet nyert.

Két éven át, 1889—1890-ben a párizsi Collège de France ösztöndíjasa, és a nagynevű Fauqué mellett dolgozik. Bejárta Közép-Európát, tanulmányozta London, Berlin, Heidelberg, Zürich, Bécs, München tudományos intézeteinek szervezetét, múzeumait, s közben kirándult, hogy tanulmányozza az Alpok, Dél-Franciaország és Auvergne geológiai felépítését. Így kerül személyes kapcsolatba a kiváló külföldi szaktudósokkal: Laerox és Termier mineralógusokkal, akik felfigyelnek Szádeczky kiváló képességeire és az ismeretség életre szóló barátsággá fejlődött közöttük.

Külföldi tanulmányútja után 1891-ben a budapesti tudományegyetemen köztanból magántanári képesítést szerzett, majd 1896-ban a kolozsvári tudományegyetem ásvány- és földtani tanszékére kapott tanári kinevezést. Így végleges otthona és munkahelye Kolozsvár lett. Ettől kezdve minden energiáját és képességét a hazai föld megismerésére, természeti kincseinek felfedezésére szentelte, tudományos ismereteit és tapasztalatait a kolozsvári tudományegyetem természettudományi tanszékén mint kiváló mineralógus, valamint a hazai és külföldi tudományos intézményekben és társaságokban gyümölcsöztette az egyetemes tudomány és humanitás hasznárára.

1921-ben elfogadta a román állam által felajánlott főgeológusi állást, mely tisztséget 1929-ig, nyugdíjba vonulásáig töltötte be. De azután sem pihent! Állandóan dolgozott, sőt, továbbra is ő képviselte a romániai geológiai tudományt a nemzetközi kongresszusokon.